

סיום הכיבוש של לבנון בידי סוריה: תפקידה של ארצות-הברית

דניאל פייפס, זיאד עבד אל-נור

מבוא

ב 13 באוקטובר 1990, בשעה שתשומת-הלב הבינלאומית התמקדה במשבר כווית, נכנסו יחידות צבא סוריות למזרח ביירות, הניסו משם את יחידות צבא לבנון, וגירשו מהעיר את שרידי ממשלתה החוקתית של לבנון, שהיתה נתונה במצור. אירוע זה השלים את הכיבוש הסורי שהחל יותר מעשר שנים קודם לכן, ונמשך עד היום.

ה-Middle East Forum, שהוטרד מן ההשלכות הרבות של כיבוש לבנון בידי סוריה, והודאג מכך שמדיניותה של ארצות-הברית כלפי לבנון חדלה להיות ממוקדת, כינס קבוצה מגוונת של אמריקנים מכובדים במטרה לבחון את השאלות הללו. חברי "קבוצת המחקר בנוגע ללבנון", אנשים הבקיאים במצב השורר שם ומודאגים בגללו, נפגשו שלוש פעמים בווישינגטון, והגיעו להסכמה על טיוטה של דו"ח. הם ניתחו את המצב בלבנון והציעו צעדים לשיפור. התוצאה היא סקירה קצרה ומאלפת, בלוויית המלצות מוגדרות לנקיטת מדיניות, שאנו מקווים כי תנחה את כל האמריקנים המעוניינים לשפר את המצב האומלל השורר בלבנון.

נפתח בהסבר מדוע לבנון חשובה לאמריקנים, ואחר כך נסקור את מניעיה של סוריה לכיבוש ואת הנזק שגרמה

ההיסטוריון והמזרחן, ד"ר **דניאל פייפס**, הוא עורך כתב העת Middle East Quarterly, ומרצה בכיר באוניברסיטה של פנסילבניה. ד"ר פייפס שורה של מחקרים על סוריה.

מר **זיאד עבד אל-נור** הוא איש עסקים לבנוני הפעיל בארה"ב בנושאי לבנון. הוא מאמר שלעיל ראה אור במסגרת פרסומי Middle East Forum תחת הכותרת: Ending Syria's Occupation of Lebanon - the US Role, ומתפרסם בזאת ברשתות האדיבה של הפרוורם ושל המחברים.

בכך, ונסכם בצעדים שיכולה ממשלת ארצות-הברית לנקוט כדי לשים קץ למצב גרוע, טרגי בפוטנציה.

מדוע צריכה לבנון לעניין אותנו?

מבט ראשון, לאמריקנים לא צריכה להיות סיבה מיוחדת להקדיש תשומת-לב רבה ללבנון, מדינה שאין לה חשיבות רבה, מרוחקת מבחינה גיאוגרפית, ושאוכלוסייתה מונה 3.8 מיליון נפשות בלבד. וחמור מכך, שמאז אמצע שנות השבעים התקשר מעמדה הרופף והשברירי בלאו הכי של המדינה עם שורה ארוכה של הקשרים דוחים: אלימות בין-עדתית, מעשי טבח המוניים, טרור, תפיסת בני ערובה, מיליטנטיות על רקע דתי, וזה בלי להזכיר סחר בסמים, הברחות וזיופים. תופעות שליליות אלה, בשילוב עם הזיכרונות הרעים הנובעים מרציחתם של 243 נחתים אמריקניים בפיצוץ שאירע במחנה שלהם בביירות בשנת 1983, הניעו את מעצבי המדיניות האמריקניים להימנע בדרך כלל מלחשוב על לבנון.

אולם ללבנון ישנן מספר תכונות קבועות ההופכות אותה למקום בעל משמעות, הראוי – ומצריך – תשומת-לב מצדה של ארצות-הברית. הסיבות לכך משתרעות על קשת נרחבת, מהמאה ה-19 עד ימינו, מן הגישה הסנטימנטלית ועד הגישה המעשית היבשה, ומסוגיות של מים ועד סוגיות של חופש הביטוי. צירוף כל הסיבות הללו מהווה טיעון משכנע.

קשרים אישיים וקשרי תרבות

הידידות בין אמריקה לעם הלבנוני משתרעת כמעט על כל פני ההיסטוריה של הרפובליקה האמריקנית, והיא מקיפה היבטים היסטוריים, תרבותיים וחינוכיים.

אמריקנים החלו לנהור אל הלוואנט מאז שנות העשרים של המאה ה-19, והתיישבו בעיקר באזורים הגבעיים וההרריים לאורך חופי לבנון. "חלוצי המזרח" היו בדרך כלל גם מיומנים וגם בעלי מוטיבציה, והקימו כמה וכמה מוסדות המשגשגים עד היום, וממשיכים לבטא תמהיל מיוחד במינו של אופי אמריקני המתמוזג בהיבטיה הנאים ביותר של התרבות הלבנונית. "האוניברסיטה האמריקנית" של ביירות, על בית-הספר לרפואה ובית-החולים היוקרתיים שלה, "המכללה הבינלאומית", "בית-הספר הקהילתי האמריקני" ומספר בתי-ספר תיכוניים המפוזרים בערים ובעיירות לבנוניות – כולם מעידים על קשר עמוק ורצוף בין לבנון לארצות-הברית.

מוסדות ההשכלה האמריקניים משכו אליהם בני מערב וערבים מכל רחבי המזרח התיכון, שנמשכו אל תכניות הלימודים הייחודיות הנהוגות בבתי-הספר ובמכללות שלה. מוסדות ההשכלה בלבנון הפכו למקומות מפגש ולמעבדות חיות בין-תרבותיות, שבהם מתנהלים יחסי גומלין אינטלקטואליים ותרבותיים מבלי לפגוע באוטנטיות התרבותית של המשתתפים. רק בלבנון יכול אדם ללמוד (אפילו בבית-ספר תיכון) את הקלסיקה של התרבות המערבית, את מיטב הספרות העולמית ואת יסודות המדע המודרני, נוסף על היחשפות לעומק התרבות הערבית והאיסלמית. יתר על כן, הוראת נושאים אלה מתנהלת בשפות המקור. גם מוסלמי המגיע ממקום מרוחק כמו אינדונזיה, יכול ללמוד בכיתות הלימוד הלבנוניות על הפורטנטים של ניו-אינגלנד או על כתבי דוסטויבסקי, מבלי לאבד את הזיקה למורשת האיסלמית העשירה שלו. בזומה לכך, לבן מערב הנמצא בלבנון יש הזדמנות להתעמק ביסודיות במסורת האיסלמית והערבית מבלי להתנתק מתרבותו ומערכיו. האם יוכל משהו לפקפק שהמשך החינוך הליברלי בלבנון וחיזוקו ישרת את מיטב האינטרסים של ארצות-הברית ושל כל החברות החופשיות והפתוחות?

אין להמעיט בערכה של ההשפעה המצטברת של מוסדות אלה. הם שירתו גם כשערי כניסה של רעיונות אמריקניים אל העולם הערבי הרחב. רבים ממנהיגים הבולטים בעולם הערבי, למשל, סיימו את לימודיהם לאחר שקיבלו חינוך אמריקני בלבנון. במפגן ידוע של מעמדה של האוניברסיטה של ביירות, לא פחות מתשעה-עשר נציגים שהשתתפו בכנס היסוד של האו"ם, שנערך בסן-פרנסיסקו ב-1945, היו בוגרי האוניברסיטה – הרבה יותר מיריבתה הקרובה אליה.

לצד החינוך הליברלי האמריקני פרחו בלבנון כמה וכמה עסקים, חברות ובנקים אמריקניים. לפני פרוץ המלחמה, ב-1975, נהגו אנשי עסקים אמריקניים שעבדו באזור לשכן את משפחותיהם בלבנון, שם יכלו ילדיהם ליהנות מחינוך מעולה בסביבה רב-תרבותית ובאקלים נוח. גם כעבור רבע מאה, ועל אף שיפורים מהפכניים בתקשורת ובכלכלה העולמית המשולבת, האמריקנים שהורגלו בניעומים הללו מעדיפים לחיות באווירה הקוסמופוליטית של לבנון, ולא

בשכונות מלאכותיות באמצע המדבר, או בסביבה המעוקרת בדרך כלל של הערים בנסיכויות המפרץ.

בכיוון האחר, החל זרם קבוע של מהגרים לבנונים להגיע לצפון אמריקה בשנות השבעים של המאה ה-19, וכיום ישנם קרוב לשלושה מיליון אמריקנים הטוענים שהם ממוצא לבנוני, בדרגה זו או אחרת. רובם המכריע שומר על קשרים, לא רק בעלי אופי נוסטלגי, אלא גם באמצעות קשרים ישירים הכוללים נסיעות מזמן לזמן, נישואין משני עברי האוקיינוס האטלנטי, ואפילו עסקים מסחריים. מקובל ביניהם שבני-דודים בדרגה שנייה ושלישית שומרים על קשר אלה עם אלה במשך עשרות שנים. הלבנונים האמריקנים אמנם אינם מאורגנים היטב לצורך פעולה פוליטית, אבל הם היו מעודכנים כל הזמן בהתפתחות הסבל הממושך במולדתם הישנה, ובכל שנות המלחמה ארגנו הפגנות וניהלו מערכות מרשימות של כתיבת מכתבים.

כלכלה

על אף החורבן וההרס שנגרמו בחמש-עשרה שנות המלחמה, הכיבוש הרצוף שבא בעקבותיה ומחדלי הניהול בתחום הכלכלה, נשאר המשק הלבנוני משק מרשים במושגי האזור. התל"ג של לבנון מגיע כיום ל-15 מיליארד דולר, וההכנסה לנפש היא קצת פחות מ-4,000 דולר בשנה. ההכנסה בלבנון גבוהה פי שניים מזו שבירדן, מדינה ששרר בה שלום, וכמעט פי חמישה מזו שבסוריה. העובדה שלבנון, החסרה נפט או מחצבים אחרים, ונשענת אך ורק על המורשת המסחרית ועל הכישרון היומיומי שלה, מצליחה להגיע לתל"ג גבוה כל כך, כנגד כל הסיכויים, ראויה לציון מיוחד. אילו לא סבלה מההרס שנגרם לה ברבע המאה האחרונה, ייתכן מאוד שלבנון היתה כיום אחת השותפות הגדולות ביותר במזרח התיכון לסחר עם ארצות-הברית.

זאת ועוד. ללבנון נודע משקל מסחרי גם מעבר לגבולותיה. הארץ היא זירה למה שמכונה לעתים כ"אפקט ההדגמה", ולכן נודעו למכוונות האמריקנית שלה תוצאות מרחיקות-לכת. בימים הטובים נודעה החברה הלבנונית כ"נותנת טון" אזורית בתחומים שונים, החל בעיתונות והוצאה-לאור וכלה בבידור, בלבוש, במטבח ובטעם. היצירתיות והחדשנות הן מסימני ההיכר ההיסטוריים שלה. היבטים חשובים של השפעה זו קיימים עד היום. מה שנקלט בביירות זוכה עד מהרה לחיקוי בקהיר, בעמאן ובדובאי.

מסורת היזמה החופשית הלבנונית ורוח החדשנות של הפרט אינם ניתנים לחיקוי בקלות, אבל הם מהווים אות ומופת בשאר חלקי האזור. מכיוון שכך, יש לארצות-הברית עניין לעודד את הלבנונים להתנגד להשפעות השוחקות של הגמוניה זרה, המעודדת הקמת מונופולים מחניקים. האמריקנים מקווים שהדגם הכלכלי הלבנוני יגלוש מעבר לגבולותיה וישפיע גם על סוריה שכתנה, במקום שיקרה ההפך, שזה בעצם מה שמתרחש כיום. שום סחר חופשי או יזמות יצירתית, ולעניין זה – גם לא יזמה חופשית, לא יוכלו להחזיק מעמד לאורך זמן בלבנון הכבושה בידי סוריה.

ספק שלאמריקה יש אינטרס אסטרטגי לקדם דמוקרטיה בלבנון, כגרעין וכדגם לשאר חלקי העולם הערבי.

ה גרסה הדמוקרטית הייחודית של לבנון, מתוצרת בית, נבדלת אמנם במראה וברוחה מהגרסה המקבילה האמריקנית, אבל יש להן תכונות וערכים חשובים משותפים. בשתי הארצות, המדינה איננה פולשנית, יחסית, הפרלמנט מעוגן בשרשיים עמוקים, והפרט נהנה מחופש בלתי-רגיל.

ואמנם, החופש הנהוג בלבנון מבדיל בינה לבין שאר מדינות ערב, והוא אחת התכונות הבולטות של המדינה, וסיבה טובה לעניין שמגלה בה ארצות-הברית. המלחמה שהתנהלה בלבנון מ-1975 עד 1990 והכיבוש הסורי המתמשך הזיקו מאוד לחירויות המסורתיות בלבנון, אולם למרות המהלומות שספגה, ממשיכה לבנון לקיים את החברה החופשית ביותר בעולם הערבי. הסיבה לכך היא קיומה של חברה אזרחית מפותחת ביותר, שאינה אפשרית במדינות השתלטניות הרבות באזור, הנשלטות על-ידי ממשדים צבאיים. בלבנון מתקיימים מוסדות בני-קיימא ובעלי כושר התאוששות מפתיע, יזמות של פרטים ויזמות קבוצתיות, פטריויטיזם מבוסס, ניסיון היסטורי מצטבר, ותערובת של יסודות מקומיים ומכוונות קוסמופוליטיות, וחילופי דעות חופשיים – שכולם מבטאים קשת רב-תרבותית חיה ותוססת. חברה אזרחית זו, הבנויה על רבגוניות דתית, מצליחה תמיד להתקיים בלי כל קשר להרכבים הפוליטיים המשתנים בצמרת. מלחמת 90-1975 הוכיחה, יותר מכל דבר אחר, את כושר ההתאוששות של החברה האזרחית של לבנון.

עם זאת, החברה האזרחית הלבנונית שקועה כיום במאבק לחיים ולמוות נגד מאמצי ההתפשטות, הכיבוש וההטמעה של סוריה. אם תישחק החברה האזרחית הלבנונית עד לנקודה שאין ממנה חזרה, ישפיע הדבר לרעה על האפשרות להנהיג חיים פוליטיים ומוסדות דמוקרטיים חופשיים בשאר חלקי העולם הערבי.

לפני עשר שנים, אחרי קריסת ברית-המועצות ומלחמת כווית, דובר במערב רבות על דמוקרטיזציה בעולם הערבי. אבל המאמץ הזה נכשל ברגע שהתברר שהדבר עלול לערער את היחסים עם משטרים רודניים. אם ארצות-הברית מקווה לסייע בהשכנת שלום אמיתי באזור בטווח הארוך, עליה למצוא דרך שבה השלום יהיה מצב שמעבר להסכמים חתומים גרידא בין מנהיגים כאלה או אחרים, ומעבר לעסקאות שנעשו בין מדינות שונות. השלום יוכל להיות בעל משמעות ובר-קיימא רק אם יגיע אל עמי האזור ואל הקהילות המתגוררות בו. המשמעות היא, אם כן, שיש לקדם את הדמוקרטיה ולטפח אותה. כאשר על כף המאזניים מונחים השלום העתידי לבוא והתפשטותה של הדמוקרטיה, הסוגיה חדלה להיות עניין של זולתנות (אלטרואיזם). היא נעשית אינטרס לאומי בסיסי של ארצות-הברית.

גורלה של החברה האזרחית הלבנונית ידועת המלחמות משיק לליבתה של הסוגיה: טיבו של העולם הערבי שיתפתח אחרי שישכון שלום בין ישראל לשכנותיה. אם ניתן לעצור את שחיקת החירויות בלבנון, הנמשכת והולכת, ולשנות כיוון, יוכל הניסיון ההיסטורי שלה בכל הנוגע לחירות להיות מקור לתקווה גדולה לכל המזרח הערבי. אין

מים

ה מזרח התיכון סובל ממחסור במים, והבעיה המקדירה את האופק הן בגלל האקלים החם והצחיח השורר באזור והן בגלל הגידול העצום באוכלוסייה. לבד מתורכיה (השולטת במקורות הפרת והחידקל) ועירק (ששני הנהרות הללו זורמים בתחומה), המדינה המזרח-תיכונית היחידה שנתברכה במקורות שופעים של מים חיים היא לבנון. רכסי ההרים הגדולים במדינה מושכים אליהם כמויות עצומות של שלג ומשקעים במשך חודשים אחדים בשנה, שרובם מזינים בסופו של דבר מאגרי-מים תת-קרקעיים ובארות ארטזיות. הנוף הלבנוני מנומר במעיניו, בנחלים קטנים, בפלגים ובמספר נהרות גדולים, כמו הליטני. אולם בין 80 ל-90 אחוזים מהמים הזורמים בלבנון, שאינם מחלחלים לאדמה ומגיעים למאגרים התת-קרקעיים, הולכים לאיבוד וזורמים אל הים. בהנחה שבעתיד ניתן יהיה לספק את כל צרכיה של לבנון במים תוך ניצול מחצית מכמות זו, ההולכת לאיבוד, איסוף המים הנתרים והעברתם למדינות שכנות כמו ישראל, סוריה וירדן, יהיה צעד משמעותי להקלת המחסור במים הצפוי באזור.

הסדר אחראי וניהול מדעי של שפע המים הטבעי בלבנון יוכל אפוא להיות גורם מרכזי של יציבות באזור. כל ניסיון של סוריה להשתלט על הספקת המים של לבנון יוכל רק לערער את השלום ואת היציבות באזור, ומשום כך יש לארצות-הברית אינטרס אסטרטגי להבטיח שמצרך יקר-ערך זה לא יפול לידי ידיים עוינות.

איומים

ל בנון תופסת מקום חשוב בפינה חיונית, מבחינה אסטרטגית, של העולם. הרמוניה אזרחית מחייבת שהקהילות הדתיות ההטרוגניות החיות בלבנון יקיימו יחסים יציבים זו עם זו. מעמדה ההיסטורי של לבנון כארץ מקלט למיעוטים נרדפים בא לידי ביטוי בשמונה-עשרה הכיתות הדתיות המוכרות בה רשמית, שכמעט כולן מקיימות קשרים עם אוכלוסיות ניכרות מחוץ לגבולות המדינה. הסונים מקיימים קשרים בעיקר עם חצי-האי ערב ועם מצרים; השיעים – עם הקהילות שלהם באירן ובעירק; הדרוזים – עם בני אמונתם בסוריה וב ישראל; הנוצרים היוונים-אורתודוקסים – עם העולם היווני והעולם הסלובי, וכן עם הקהילות שלהם בסוריה ובמדינות אחרות דוברות ערבית; המרונים – עם קפריסין ועם סוריה, ועם העולם הקתולי בכללותו; העדה הקופטית הקטנה – עם מצרים; הכשדים והאשורים – עם עירק; הסורים – עם סוריה הצפונית ודרום תורכיה; והמלכיתים (יוונים קתולים) – עם מצרים, סוריה ובקרב הפלשתינים. נוסף על כך, כל הקהילות והעדות הללו מקיימות קשרים עם קהילות המהגרים הלבנונים באמריקה הצפונית והדרומית, באירופה, באפריקה, באוסטרליה ובמקומות אחרים. רק אם בני שמונה-עשרה הכיתות הדתיות הללו

הערביי, ואמריקנים, בריטים, צרפתים ואיטלקים בכוח הרב-לאומי. אנשי כוח האוויר לשמירה על השלום בדרום לבנון (UNIFIL) באים מכל קצווי העולם, וגורמים אחרים באו מברית-המועצות, מעירק, ממצרים ומאליג'יר. אולם במשך השנים יצאו מלבנון כל המדינות, להוציא שתיים: סוריה וישראל. ישראל שולטת ברצועת ביטחון בדרום לבנון, והודיעה על נכונותה לצאת מהשטח בתמורה להסכם שלום עם לבנון*. סוריה, לעומת זאת, שולטת – צבאית – ביותר מ-90 אחוזים משטחה של לבנון, ושולטת – פוליטית – בממשלת ביירות. אסד התחייב אמנם (ב-1989, בהסכם שכונה "הסכם טאיף") להוציא את הכוחות הסוריים מביירות בתוך שנתיים ולהעבירם לעמק הבקאע, אבל לבסוף לא הוציא את כוחותיו.

דמשק עיגנה את ההגמוניה שלה בלבנון, מעבר לשימוש בכוח גס, גם באמצעות סדרה של הסכמים דו-צדדיים, שהידועים ביותר ביניהם הם "אמנת האחוה, שיתוף-הפעולה והתיאום" ו"הסכם ההגנה והביטחון", שניהם משנת 1991. הסכמים רחבי-יריעה אלה קושרים את לבנון לסוריה בצורה הזדקה עוד יותר, בכל התחומים – צבאית, פוליטית, חברתית, כלכלית, חינוכית ותרבותית – והם מהווים את עמוד-השדרה של הסיפוח הזוחל של לבנון בידי סוריה. מאז חתימת הסכמי טאיף לא העז שום פרלמנט לבנוני לפקפק, ובוודאי לא לחלוק, על החוקיות של האמנות ושל ההסכמים הללו, ולא הטיל ספק בכך שהם רצויים.

אידיאולוגית

ב מובן מסוים, כיבוש לבנון בידי סוריה אינו צריך להפתיע, מפני שדמשק מעולם לא השלימה עם הקמתה של הרפובליקה הלבנונית העצמאית ב-1943, על מפתן דלתה המערבית. הפוליטיקאים הסורים בחשו בענייניה הפנימיים של לבנון עשרות שנים לפני התפרצות מעשי האיבה, באמצע שנות השבעים. השלטונות בדמשק אותתו בגלוי על אי-שביעות רצונם מלבנון ריבונית, וסירבו לכוון יחסים דיפלומטיים רשמיים עם ביירות. שתי המדינות מעולם לא החליפו ביניהן שגרירים. המשטר הסורי מסביר את המצב המוזר הזה בנימוק של "קשרי אחווה", ובסיסמה החוזרת ונשנית "עם אחד בשתי מדינות". לפעמים הם בוטים יותר, ואומרים בגלוי שלבנון אינה ראויה לעצמאות, ושאינה צריכה להיות יותר ממחוז סורי.

כל הממשלות שניהנו בדמשק, מאז הכרזת העצמאות של סוריה, דגלו בתפיסה שסוריה, בגבולותיה הנוכחיים, היא "סרר עודף" של מדינה. בין שמדובר באידיאל של "סוריה הגדולה", ובין שהכוונה לתפקיד האזורי הנרחב שנועד ל"לב הפועם של הערביות" (כמו שדמשק מתארת את עצמה לעתים), השליטה בלבנון היא הצעד הראשון בכל התכניות השאפתניות הללו.

את ההיסטוריה של לבנון ניתן לתאר על נקלה כסדרה של "זחילות" של סוריה, מחושבות בקפדנות, שנועדו לכרסם בריבונותה של לבנון ובשלמותה הטריטוריאלית. ציוני דרך חשובים בסאגה הזאת כוללים את הניסיון (הלא מוצלח) לעורר אי-שקט אזרחי, ב-1949; את הקנוניה

יוכלו להישאר נאמנים לערכיהם הבסיסיים ביותר ולקיים הידברות יצירתית עם כל הכיתות האחרות, תחדל לבנון להיות נקודת התלקחות של סכסוכים, המכים גלים חיש מהר גם מעבר לגבולותיה.

המשך שעבודה של לבנון לסוריה, בהסכמה שבשתיקה מצד ארצות-הברית וישראל, הוא השתעשעות באשליה של יציבות. דמשק, כאפיטרופוסית של לבנון, מחזיקה בידה מגוון רחב של קלפים שהיא יכולה להשתמש בהם לחיזוק יוקרתה ולסיכול הסדרים אזוריים. הסורים הוכיחו פעם אחר פעם נטייה להפעלת טקטיקה של "הפרד ומשול", כשהם משסים סיעה לבנונית זו או אחרת בחברתה, בהתאם למטרות מדיניות החוץ שלהם. כך, למשל, כשהסורים רוצים תשומת-לב מוגברת מצד ערב הסעודית, הם מארגנים לחצים על הנהגת הסונים בלבנון. אם היחסים בין סוריה לאירן עולים על שרטון, הם לוחצים על גרוריה השיעים של אירן בלבנון. בזכות ההשפעה שיש להם על החיזבאללה, ויכולתם להפסיק את הזרמת הנשק האירני אל הארגון דרך נמל-התעופה של דמשק, שולטים הסורים ברמת המתיחות בגבול הפעיל האחרון עם ישראל. נטרול הכוח הזה של סוריה בלבנון, שאין היא זכאית וראויה לו, הוא אינטרס אמריקני אסטרטגי ממדרגה ראשונה.

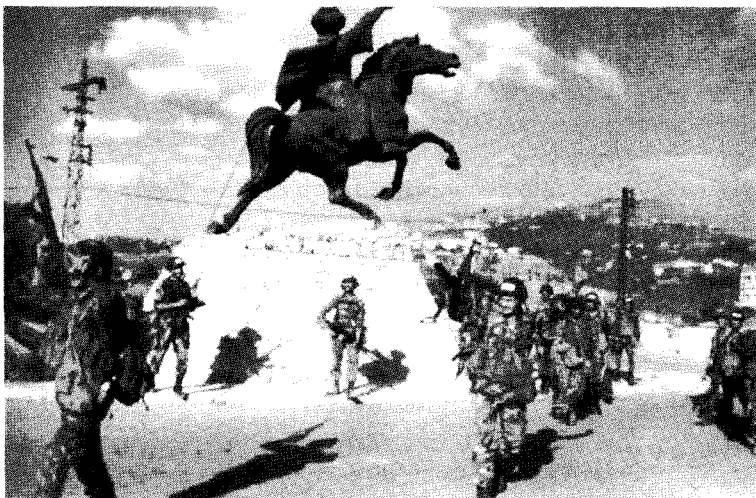
מאז שאש"ף השתכן בלבנון, באמצע שנות השישים, נעשתה לבנון, מבלי משים, קרקע גידול פורייה לארגוני טרור השואפים לחתור תחת אינטרסים אמריקניים ומערביים במזרח התיכון. מגמה זו צברה תאוצה אחרי 1976, לאחר שחלקים גדולים מהמדינה נפלו תחת חסותה של סוריה. עמק הבקאע, למשל, האזור החקלאי הפורה של לבנון, הפך להיות שטח אימונים לטרוריסטים, ידוע לשמצה, ומקום שבו הם מתכננים את פעולותיהם. ארגוני טרור מובילים רבים החזיקו בשלבים מסוימים בסיסי פעולה בלבנון, וביניהם ארגונו של אבו נידאל, הטרוריסט קרלוס, "הצבא האדום" היפני, "כנופיית באדר-מיינהוף", "הצבא החשאי הארמני לשחרור ארמניה", וה-PKK הכורדית. הנהגים העיקריים מתוהו ובוהו מבוקר זה היו, במשך השנים, אש"ף, סוריה ואירן, שכולן השתמשו בטרור להפעלת לחצים על ארצות-הברית, על מעצמות מערביות אחרות ועל ישראל.

לבנון מציעה גם הזדמנויות מכניסות מאוד לגידול סמים, לסחר בסמים משכרים ולזיוף מטבעות מערביים. בשנים האחרונות התנהלו הפעילויות הפליליות הללו, המכניסות רווחים עצומים, תחת פיקוח שיטתי של הסורים. אחרי לחצים כבדים ביותר, ריסנו הכוחות הסוריים את סוחרי הסמים ומגדליהם בצורה חמורה ביותר, אם כי מצב זה ניתן לשינוי בכל עת.

מניעה של סוריה לכיבוש לבנון

מ אז פרוץ המלחמה, ב-1975, התערבו גורמים חיצוניים רבים בענייניה של לבנון. ביניהם היו פלשתינים, לובים וסומלים ששירתו כשכירי חרב, כווייתים וסעודים ששירתו במה שכונה "כוח ההרתעה

* הדברים נכתבו לפני שצ" ה"ל פינה חד-צדדית את רצועת הביטחון, ללא כל הסדר או הסכם, בסוף מאי 2000 (המערכת).

הצבא הסורי כובש את ביירות. כיבוש כוויית בידי צדאם חוסיין וחיסולה של לבנון בידי דמשק היו שתי דוגמאות המאפיינות את מנמות-העל ב"מזרח התיכון החדש". שמעון פרס הגדיר זאת יפה בזמנו: "במזרח התיכון או שאתה נמנה על הסועדים או שאתה נמנה על הסעודה". את כוויית עתירת הנפט אף המערב להציל מידיה של "היטלר במזרח התיכון" (כך הנשיא בוש על צדאם חוסיין). על חאפז אל-אסד, כפילו בדמשק, מעטיר הנשיא האמריקני כבוד ויקר, ואף לפגשו בוינבה.

סוריה. מכיוון שדמשק מנצחת על כל הנעשה בלבנון, יש לה גם מספר קלפים טקטיים שישרו את מעמדה כלפי ארצות-הברית, יגבירו את תזרים המזומנים שהיא מקבלת מערב הסעודית וממדינות נפט עשירות נוספות במפרץ הפרסי, או יהדקו את קשריה עם אירן. מצד אחר, דמשק יכולה לנצל את לבנון כדי לחבל בעסקאות שאינן לרוחה. סוריה יכולה לחמם את האווירה בדרום לבנון, או לצנן אותה, כאוות נפשה, על מנת להפעיל לחצים על ישראל, ובה בעת להסתתר מאחורי צעיף דק של התכחשות, בדמות הבדיה על לבנון ריבונית.

כלכלית

משוואת הכוחות האסימטרית בין סוריה ללבנון מוחקת כל זכר להדדיות בזירה הכלכלית. סוריה פולשת בקביעות לשוקי לבנון, באמצעות חדירה המונית ובלתי מבוקרת של מוניות סוריות, משאיות להובלת סחורות או כוח עבודה מיובא, ומפנה למעשה את כל התעבורה הכלכלית לכיוון אחד בלבד.

עובדים. לבנון זקוקה לכוח עבודה זול. הכיבוש הסורי מבטיח שכל המשרות הפנויות – יותר ממיליון, לפי המניין האחרון, מספר עצום שבביל מדינה שכל אוכלוסייתה מונה 3.8 מיליון נפש – מאוישות על-ידי סורים, השולחים למשפחותיהם בסוריה כשלושה מיליארד דולר בשנה, במטבע חוץ.

מים. הזרמת יותר משלושה רבעים ממימי העאסי לסוריה, שנכפתה על לבנון בהסכם דו-צדדי, הביאה תועלת רבה לחקלאות הסורית, אבל פגעה בקרקעות החקלאיות הלבנוניות, שנקלעו למצוקה.

היצף. השליטה בלבנון מעניקה למשטר הסורי הזדמנות – בשיטה קולוניאלית קלסית – לייצא לשוק הלבנוני מוצרים סוריים קלוקלים ללא הגבלה, בדרך כלל – פרות,

שרקמו סוריה ומצרים, ב-1958, לספח את לבנון לקע"ם (הקהילה הערבית המאוחדת), ואת ההזרמה הקבועה של נשק ותמיכה לוגיסטית מסוריה, תחילה לארגוני הטרור הפלשתיניים, בסוף שנות השישים, ואחר כך לקואליציה הפלשתינית-הלבנונית-שמאלנית, אחרי 1973. הפגנת כוח אחרונה זו של ההתערבות הסורית בענייניה הפנימיים של לבנון הביאה להתפררותה של המדינה הלבנונית ב-1975, מצב שהביא להיווצרות חלל ריק שלטוני שהצבא הסורי דאג למלא אותו עד מהרה. כעבור רבע מאה, סוריה שולטת עדיין בלבנון באמצעות נוכחות צבאית ישירה ובאמצעות הגמוניה פוליטית עקיפה. פניות רשמיות, חוזרות ונשנות, מאת ממשלת לבנון, ליציאת הכוחות הסוריים, לא צמצמו את ההגמוניה הזאת, גם לא פלישת ישראל ב-1982, ואף לא "מלחמת השחרור" הכושלת שניהל גנרל עאון ב-1989, שהיה אז ראש-ממשלת לבנון.

משקיפים השוו את מצוקתה של לבנון למקרים אחרים בעולם, כמו למשל מצבה של פינלנד מול ברית-המועצות, או מצבן של מדינות לויין מזרח-אירופיות, או של המדינות הבלטיות, שהיו פעם חלק מברית-המועצות. כן משווים את מצבה של לבנון, אם כי בצורה נוחה יותר, למצבה של הונג-קונג מול סין. בכל ההשוואות הללו יש מידה מסוימת של אמת. אולם לבנון תחת הכיבוש הסורי מאופיינת בשתי תכונות: היא נהנית מהמעמד המפוקפק של מדינת הלוויין האחרונה בעולם, והקץ לסבלותיה אינו נראה באופק.

פוליטית

לסוריה וללבנון יש אינטרסים הדדיים לגיטימיים המגדירים את מערכות היחסים ביניהן, כמו בכל מקרה של שתי מדינות הגובלות זו בזו. הבעיה טמונה בעובדה שהמטרות שהציבה לעצמה סוריה בלבנון חרגו, עם השנים, במידה רבה מהגבולות של כל מה שמתקרב אפילו לאינטרסים מקובלים. למטרות אלה פנים רבות:

דיכוי של חברה פתוחה. אחד המניעים העיקריים של כל משטר טוטלטרי הוא החשש העמוק מפני כל חברה שכנה משגשגת ופתוחה. האליטה השלטת הסורית, למשל, מטפחת את האמונה שכל ההפיכות שפרצו בדמשק לפני שנת 1970 נהגו ותוכננו בביירות. המשטר בדמשק שכנע אפוא את עצמו שאם רצונו לשרוד עליו לשלוט בלבנון.

הגנה על אגף. האסטרטגים הסורים נתפסו לדעה, שלבשה צורה של דוקטרינה צבאית מקודשת, כי שליטה בלבנון, ובייחוד בעמק הבקאע, מגנה על אגפה המערבי הפגיע של סוריה מפני פלישה של ישראל בדרך היבשה. אולם זוהי דוקטרינה מוטעית ולא תכליתית כאחת, לא מפני שפלישה של ישראל בדרך זו אינה מתקבלת על הדעת (זה עלול לקרות), אלא מפני שהאירועים בלבנון, מאז העימות בין סוריה לישראל ב-1982, הוכיחו שגם אם סוריה שולטת בחלק כלשהו של לבנון, אין בכוחה להדוף מאמץ ישראל נמרץ.

כלי של מדיניות חוץ. שום החלטה של לבנון בתחום מדיניות החוץ אינה מתקבלת, ושום צעד אינו ננקט, בלי אור ירוק מדמשק. הדברים בולטים במיוחד בכל הנוגע למשא-ומתן עם ישראל, כאשר ממשלת ביירות מסרבת בתוקף לנקוט עמדה הסוטה בצורה כלשהי מזו שמכתיבה

עופות ומוצרי חלב; מוצרי פלסטיק, הלבשה ונעליים. העובדה שהתנהגות זו פוגעת בחקלאים וביצרנים הלבנוניים אינה מטרידה כלל את דמשק.

הברחות. קיומן של כלכלה חופשית (בלבנון) ושל כלכלה סגורה (בסוריה) זו לצד זו, גורמת באופן בלתי נמנע להברחות מן הראשונה אל השנייה. על-ידי השליטה בלבנון, יש באפשרותם של אנשי האליטה השלטת והאליטה הצבאית הסוריים להתעשר מתנועת סחורות זו, הכוללות בעיקר מוצרי מותרות מתוצרת חוץ (כגון מכוניות גנובות), אבל גם עובדים זרים בלתי חוקיים, והם משלשלים לכיסם את פירות המסחר הבלתי-חוקי. המאפיות משני עברי הגבול פועלות תחת פיקוחו הישיר של המודיעין הסורי, והן מקיפות פקידיים מקומיים מושחתים ומגוון רחב של מתווכים מפקפקים.

שותפים סמויים. הסורים כופים על העסקים הלבנוניים רשת מורכבת של "שותפים שקטים", וגורפים לכיסם רווחים עצומים. חדירתם של הסורים לכל פינה בכלכלת לבנון נעשתה נפוצה כל כך, עד שאין כמעט עסק חדש שנפתח מבלי לצרף אליו, בסופו של דבר, את השותף הסורי הסמוי והבלתי-נמנע. אחת הדוגמאות הידועות לשמצה היא המונופול הרווחי על שירותי הטלפונים הסלולריים, שהוענק לאישים בכירים במשטר הסורי ולאנשי הקש הלבנוניים שלהם. הסורים גורפים רווחים נאים גם ממגורים נוספים של הכלכלה הלבנונית הנהנים מהכנסות גבוהות, כגון נמל ביירות, נמל-התעופה של ביירות ששוקם והורחב רק לאחרונה, הקזינו המפורסם של ביירות, הנשקף אל חוף הים, יבוא נפט וזיקוקו, וכל ההיבטים של מגזר השיקום ובנייה, ובייחוד בתי-החרושת למלט ומחצבות האבן.

הלבנת כספים. לבנון נעשתה מקלט חשוב להלבנת כספים, ופקידים סוריים רמי-דרג נוטלים את חלק הארי מההכנסות הבלתי-חוקיות. קצינים ופקידים סוריים בכירים מפקידים בקביעות סכומי כסף בלתי ידועים בבנקים לבנוניים, ומקבלים לפעמים ריבית המגיעה עד 35 אחוזים בשנה.

סחיטות. סחיטה היא פעילות נפוצה ומתוחכמת בלבנון הכבושה. סורים שונים עוברים בקביעות ברחובות ביירות, מתדפקים על דלתותיהם של עסקים ושל חברות, וכופים עליהם לחתום על מנוי – במחיר מפולפל – על פרסומים סוריים בעלי אופי תעמולתי. הם רומזים בבירור שאי-חתימה תגרום לכך ש"יסודות בלתי מזוהים" עלולים לפגוע בפרנסתם. ההכנסות ממכירות אלה מגיעות תמיד, בסופו של דבר, לכיסי מעטים בדרגים הבכירים של המשטר בדמשק.

כוח למען יציבות?

אחת הטענות המושמעות לעתים תכופות בזכות המשך נוכחותה של סוריה בלבנון היא שהסטטוס קוו שכופה סוריה על המדינה ריסן את האלימות הפנימית בארץ מפולגת ומשושעת מכל בחינה אחרת, וסייע ליציירת יציבות. על-ידי כך, גורסים חסידי טענה זו, נשמר השלום. אבל טענה זו היא עלבון לאמת. תפקידה של סוריה כמחרחרת האלימות העיקרית במשך כל שנות המלחמה

בלבנון מתועד היטב, כשם שמתועדת שליטתה הנוכחית על ברז האלימות בלבנון. הארץ היתה ונשארה חבית חומר-נפץ, כפי שאפשר ללמוד מהאלימות הבלתי-פוסקת בדרום לבנון.

חתך של גרורותיה של סוריה בלבנון חושף מבחר הטרוגני של קבוצות – פלשתינים, שיעים, סונים ודרוזים – החיות בשלום זה עם זה רק לעתים נדירות. כל קבוצה מתחרה באכזריות עם הקבוצות האחרות על חסדי הסורים, והשיח המתנהל בין ראשי הקבוצות השוני רווי מרידות. אולם גופים אחדים בלבנון, ובייחוד הפלשתינים והחיזבאללה (אבל בצורה בולטת לעין – לא הנוצרים) ממשיכים להחזיק בכל הנשק שלהם, והם מוכנים לעשות בו שימוש ברגע שיחשבו שהאינטרסים שלהם שונים מהאינטרסים של דמשק. אף אחד מהגופים החמושים האלה אינו רוחש אהדה כלשהי לארצות-הברית.

ובל נשכח, כיום מצויים עדיין בלבנון 370 אלף פלשתינים, והם מהווים כעשרה אחוזים מאוכלוסיית המדינה. רובם המכריע ממשיכים להתגורר במחנות פליטים שהם "מחוץ לתחום" לשלטונות ביירות ולכוחות הביטחון שלהם. פושעים פליליים מצאו להם מקלט במחנות הפליטים הללו, ביותר ממקרה אחד. בתוך המחנות מתגוררים אחדים מהלוחמים הפלשתינים העזים והמנוסים ביותר. לסורים, הפועלים באמצעות ההנהגה הפלשתינית הפורשת, השוכנת בדמשק, יש השפעה מסוימת על לוחמי גרילה פלשתינים אלה בלבנון, אבל אין ספק שלא כל מגרש המשחקים עומד לרשותם הבלעדית. החמאס, הג'יהאד האיסלמי ויאסר ערפאת, כל אחד בתחומו הוא, מקיימים שליטה לא מבוטלת בתוך מחנות הפליטים הפלשתינים בלבנון.

תיאור של משטר טוטליטרי אכזרי כנושא דגל היציבות הוא תיאור משונה, על-פי כל קנה-מידה. על אף עשרות שנים של שקט על פני השטח, שנאכף על-ידי מנהיג נבון, סוריה הגיעה היום לצומת דרכים רגיש, ועומדת לפני עתיד לא ברור. כאשר יגיע המועד המכריע של העברת השלטון, תועתק הדאגה ליציבות מלבנון לסוריה גופא. סוריה, הכורעת תחת נטל כבד של כלכלה מפגרת המציגה צמיחה שלילית, התפוצצות אוכלוסין ואי-שקט פנימי, המוקפת מכל עבר בטבעת של מדינות לא ידידותיות, מתאימה פחות מכל לשאת את לפיד היציבות בלבנון או באזור.

תהיה אשר תהיה אפוא האמת הטמונה ברעיון שניסגת סוריה מלבנון עלולה לגרום להתלקחות מחודשת של הסכסוכים הפנימיים במדינה – רעיון שדמשק מטפחת אותו – ניתן לייחס את הרעיון הזה בראש ובראשונה לסירובו של המשטר הסורי לסייע בתהליך ההתפייסות הלאומית.

בתחילת האלף השלישי, סוריה של אסד מייצגת אנכרוניזם בולט. כמו כל ישות שאבד עליה הכלח, הזמן יבטיח שהיא תנבול ותיעלם, כנראה מוקדם יותר מכפי מאוחר. אולם תהליך ההתנוונות עלול להימשך יותר מכפי שהציפיות של הדיפלומטיה המזרח-תיכונית מסוגלות לשאת. האמצעים להאצת השינויים בסוריה – לטובה – קיימים, והם צריכים להתחיל בהרפיית אחיזת החנק של סוריה בלבנון.

עלויות הכיבוש הסורי

וסף על מחירה הגבוה בחיי אדם, גרמה ידה הקשה של סוריה בלבנון נזק רב לחיים הפוליטיים, חברתיים-כלכליים, הסביבתיים והתרבותיים של לבנון.

פגיעות בזכויות האדם

מונחים אנושיים, היו לכיבוש הסורי השלכות הרסניות על החופש האישי והפוליטי. השליטה הסורית הביאה לכך שהפרות רבות של זכויות האדם נעשו נושא עיקרי בחיי היומיום. רשימת הפרות מגיעה כדי קטלוג אמיתי: האזנות בלתי-חוקיות לטלפונים, מעצרים וכליאות בלתי-חוקיים, מעצרים ללא סיבה סבירה, משפטים בבתי-דין לא מוסמכים, עונשי מאסר שרירותיים, עינויים והיעלמויות. ארגונים רבים, וביניהם משרד החוץ האמריקני, ארגון אמנסטי אינטרנשיונל ו-Human Rights Watch תיעדו את מעשי העוול הנוראים הללו בדקדקנות. הפרות אלה של זכויות האדם אינן רק ביטוי לחששותיהם של הסורים מפני אופוזיציה או תככים פוליטיים שיתפתחו בביירות. הם מסמלים גם עד כמה מתעצבת ממשלת לבנון מביקורת על כישלונותיה בתחום המדיני.

דמשק מאפשרת אמנם לנוצרים בלבנון מידה צנועה של הסתייגות ומחאה, אם כי רטרורית בעיקרה, אבל המוסלמים של לבנון, לעומתם, אינם נהנים ממותרות כאלה. הם חיים בפחד מתמיד ממעשי תגמול מצד סוריה, אם רק ינסו להביע את תחושותיהם האמיתיות בנוגע לכיבוש. דמשק דורשת שהמוסלמים "ייתיישו" תמיד לפי הקו הסורי, ללא סטייה קלה שבקלות. ואכן, מנהיגים מוסלמים לבנוניים גלוי-לב שילמו מחיר כבד יותר מהנוצרים – ואפילו בחייהם – בכל פעם שהעזו להביע אי-שביעות רצון מהתנהגותה של סוריה בלבנון. במשך השנים הצטברו דוגמאות רבות לכך, והן כוללות את המופתי הסוני, שיחי חסן ח'אלד; את העורך והמו"ל סלים אל-לאוזי; את ראש סינדיקט העיתונות ריאד טהא; את האישיות הדתית הנודעת שיחי צובחי אל-צאלח; ואת חבר הפרלמנט נזים אל-קדרי. הוא הדין לגבי הדרוזים, כמו למשל המנהיג הפוליטי כמאל ג'ומבלט.

ערבוביה פוליטית

חיים הפוליטיים הנורמליים שהתנהלו פעם בלבנון, כאשר שפע של מפלגות פוליטיות שונות ומגוונות התמודדו ביניהן על השלטון בדרכי שלום ובצורה דמוקרטית, על-פי כללים חוקתיים, בתוך מסגרת משפטית מוגדרת היטב, נעלמו כמעט כליל מן המדינה, והוחלפו במערכת של כנופיות המקדמות רק עצמן, שהתחרות היחידה ביניהן היא על זכייה במרב חסדי דמשק. אין ספק שסוריה "טיפלה" בבחירות לפרלמנט הלבנוני ב-1992 וב-1996 במישרין, או באמצעות אנשי ביניים לבנוניים שנבחרו בקפידה. חוקי הבחירות, שקבעו את

מחוזות הבחירה והכתיבו שיטות בחירה מורכבות, שונו ותוקנו בשתי מערכות הבחירות בצורה שתבטיח את התוצאות הרצויות לסוריה. הפרלמנטים שנבחרו היו דוגמאות קלסיות לגופים שהם רק חותמות גומי במשטר טוטליטרי. לחוקים התקיפים לכאורה, שנחקקו בפרלמנטים הללו, היתה מטרה אחת בלבד: להגיש את לבנון לסוריה על מגש של כסף מבהיק למשעי. השיטה היתה לנקוט צעדים בעיקר בשני תחומים: הטמעה על-ידי סוריה והעלמת עין משחיתותם של פקידי ממשלת לבנון.

שתי דוגמאות ממחישות את המגמות הללו: תיקונים אד-הוק לחוקה האריכו את תקופת הכהונה של הנשיא אליאס הראווי בשנתיים, ואחריהם בא "תיקון" שאפשר לאמיל לאחיד, מפקד צבא לבנון, להיבחר לנשיא. הפרלמנט אישר פעם אחר פעם חוקי תקציב מפוקפקים, לאחר דיון סמלי בלבד, חרף ה"חורים" הגדולים בחוקים שאפשרו עסקאות צדדיות וחיפו על מגוון רחב של פעילויות בלתי-חוקיות. המודיעין הסורי מנצל את שלוחיו בפרלמנט הלבנוני כדי להסיר את חסיונותם של צירים המתנגדים למשטר.

אם הסכם טאיף נועד (בין היתר) להביא להתפייסות לאומית אמיתית בלבנון שאחרי המלחמה, בפועל אירע ההפך הגמור. הכיבוש הסורי הביא לשיתוק בצמרת, עודד ערבוביה פוליטית והחריף את המאבקים בין ראשי הסיעות והכיתות הלבנוניות השונות.

כלכלה של התרוששות

דרי עדיפויות שגויים וניהול כלכלי כושל החמירו את מאבוקיהם של החברה הלבנונית ושל העם הלבנוני. מאז 1990, ובייחוד בתקופת כהונתו של רפיק אל-חריירי כראש-ממשלה (1992 עד 1998), יצרה מדיניותה של ממשלת לבנון "כלכלה של התרוששות". המעמד הבינוני היציב חוסל במידה רבה, והאזרח הלבנוני מהשורה, שנשאר ללא מזומנים, מצא את עצמו כשהוא מקדיש את רוב יומו לחיפושים אחרי מוצרי יסוד – מים זורמים, חשמל, מזון ומחסה.

המדיניות הכלכלית של המשטר שהוקם בלבנון אחרי הסכמי טאיף הוכיחה את עצמה כמדיניות הרסנית. הממשלה, שהתהדרה בסיסמת השיקום, החלה ללוות סכומי כסף גדולים במטבע חוץ, בתוך הארץ ובחוץ-לארץ, וניפחה את החוב הלאומי שהגיע – לפי הודאת הממשלה עצמה – מפחות ממיליארד דולר ב-1990 לקרוב ל-22 מיליארד דולר בסוף העשור. זו הפעם הראשונה בתולדותיה של לבנון עלה החוב הלאומי על התל"ג, וזה בתקופה קצרה ביותר, המעוררת חרדה. נוצר מצב שצריך להפנות כמעט את כל הכנסותיה של הממשלה רק לפירעון החוב המפלצתי הזה.

הנוקים שנגרמו בחזית הפיננסית הסתחררו, וחוללו השלכות הרסניות גם בתחומים אחרים. רוב הכספים שמקציבה הממשלה ממומנים על-ידי הלוואות נוספות. השאר נשחט מהאוכלוסייה באמצעות מיסוי פרוגרסיבי גבוה יותר. מעגל הקסמים שנוצר מסכל את הסיכוי שלבנון תשמש בעתיד מקלט מס, שימשוך אליו הון,

כשעצמו, והון כהשקעות. הנטל המשולב של מיסוי ואינפלציה פגע בכוח הקנייה של הצרכן הלבנוני, וכך גם פחתו אפשרויות התעסוקה שלו. אבל המנגנון הביורוקרטי הממשלתי ממשיך להתרחב מדי שנה, הודות למערכת של חלוקת משרות למקורבים, מושרשת היטב.

נוכח תווית מחיר מפולפל כל כך, הישגי ה"שיקום" במשך עשר השנים האחרונות היו דלים, במקרה הטוב. כספי השיקום הוזרמו למיזמים מפוארים, ראוותניים אך לא פרודוקטיביים, כמו למשל בניית איצטדיון ספורט יקר והרחבת נמל-התעופה הבינלאומי של ביירות, ונשארו רק סכומים זעומים לפינוי הריסות המלחמה המפורזות עדיין ברחובות מרכז העסקים של ביירות, ולתחזוקת כמה כבישים מהירים, גשרים ומנהרות בעיר ובסביבתה. נוסף על כך, תשומת-הלב היתרה לתשתיות בביירות רבתי, הותירה את האזורים שמחוץ לעיר הבירה כמעט ללא כל פיתוח, שהיה דרוש כל כך. האסטרטגיה שאימץ חירי – "הרבה ברק, הרבה חובות" – השאירה אחריה מורשת, שאת תוצאותיה החמורות יאלצו לסבול הדורות הבאים של הלבנונים.

למרבה הצער, רוב כספי ההלוואות לא הופנו לשיקום, אלא הגיעו בסופו של דבר אל חשבונות הבנק הסודיים של קומץ אילי הון לבנוניים מימי המלחמה ושל שותפיהם הסורים. מצב זה מצביע על העובדה שבשנים האחרונות התרכז הון יותר ויותר בידי אצולת ממון זעירה, המנציחה את עצמה, המהווה לא יותר מאחוז אחד של האוכלוסייה. אצולה זו מקיימת קשרים הדוקים עם האליטה הסורית השלטת, ואינה מוציאה כמעט דבר מהונה העצום בלבנון גופא.

סדרי-העדיפויות המעוותים של הממשלה הביאו להזנחה מתמדת של הבסיס הכלכלי. אילו הוזרמו ללבנון סכומים צנועים לפתיחת עסקים חדשים, אפשר היה למצוא בה את המיומנויות האישיות שיוכלו לפתח תעשיות קלות ובינוניות, מוכוונות-צרכנים וידידותיות לסביבה, וכן לחדור לתחומים מסוימים של טכנולוגיה עילית. אבל בוגרי מכללות מבריקים נאלצים לחפש הזדמנויות תעסוקה מחוץ לארצם. גורלה של החקלאות לא היה טוב יותר. עמק הבקאע היה פעם "סל המזון" של לבנון, וייצר גם עודפים רבים שהופנו ליצוא שהכניס כסף רב. צירוף של הזנחה, כיבוש צבאי, העדר חוק וסדר וגידול סמים, היו בבחינת רעל למגזר החקלאי הלבנוני. הניהול הכושל של הספקת המים במדינה החמיר את הבעיה. נוכח התשוואות הגבוהות, במידה יוצאת מגדר הרגיל, על איגרות-החוב שהנפיקה ממשלת לבנון – שהגיעו פעם לשיא של 37 אחוזים – אשר שימשו, מצדן, לפירעון החובות התופחים של המדינה, אין תמה שהבנקים הלבנוניים מלווים מעט מאוד כספים למיזמים תעשייתיים או חקלאיים כלשהם.

הפיקוח הממשלתי העיב גם על כוח המשיכה האגדי של לבנון, כיעד תיירותי נכסף. התיירות מסיבות ארכיאולוגיות, או תיירות הנופש, שהיו פעם מקור פרנסה חשוב, סבלו מאוד. השלטונות לא עשו שום מאמץ מרוכז לנקות את קו החוף הלבנוני המזוהם, שהיה פעם אתר נופי מרהיב. כל הנכנס לתוך הארץ, במעלה הגבעות וההרים הלבנוניים שהיו מכוסים פעם יערות אורנים, מבחין

בפצעים הפעורים בעמקים ובמדורות הגבעות שנבעו מפיצוצים בלתי-מבוקרים של מחצבות אבן, והפכו את הנוף במקרים רבים לשממה צחיחה. הממשלה הגבילה את ההרס הנפגע הזה רק לאחר שהנזק הבלתי-הפיץ כבר נגרם. פגיעה בלתי-נסלחת נוספת באיכות הסביבה נעשתה עוד בימי המלחמה, כאשר ראשי מיליציות עונות גרפו הון מיבוא אלפי חביות של פסולת רעילה מאירופה ומקבורתן במקומות שונים בכל האזורים הכפריים, מבלי לדאוג כלל לסילוקם הבטוח ולאחסונם של החומרים הרעילים הללו. אותם ראשי מיליציות, שלימים נעשו חברים מכובדים בממשלות שהוקמו אחרי הסכמי טאיף, לא עשו הרבה כדי לטפל בבעיה המאיימת על הבארות הארטזיות של הארץ, על הקרקע החקלאית שלה ועל הקרקעות הראויות למגורים. אין צריך לומר שאף אחד מאלה שהיו אחראים להאצת האסון הפוטנציאלי הזה לא הועמד מעולם לדין. אין להתפלא אפוא שהנזק המשולב שנגרם על-ידי הסביבה המזוהמת, האינפלציה הגואה (ביירות יקרה הרבה יותר מאתונה, מקהיר או מטוניס), התשתית העלובה וחוסר הביטחון המתמשך בגלל המלחמה בדרום, המתנהלת ברמת עצימות נמוכה, מרחיקים מלבנון את כל התיירים, להוציא את הנועזים ביותר.

השחיתות פושה בדרגים נמוכים ובכירים כאחד של הממשל הלבנוני. חוזים גדולים כוללים בדרך כלל תשלומי שוחד, בעוד שפעולות פשוטות ביותר (חידוש רישיון נהיגה או "סטט" לרכב) מחייבות תשלומי שלמונים, מפולפלים מאוד לעתים. לבנון סובלת כבר שנים רבות מפקידים מושחתים, אבל עידן "השלום הסורי" החמיר את המצב הרבה יותר, וסכומי המעילות מגיעים כיום למאות מיליוני דולרים. למערכה נגד השחיתות, שזכתה לפרסומת רעשנית מאוד, אך התנהלה בצורה בררנית ביותר, היו שלושה מניעים כמוסים. ראשית, העברת "התיק הלבנוני" לידי בשאר, בנו של חאפז אל-אסד והיורש המיועד (שירש אותו מסגן-הנשיא עבדול חלים חידאם ומהרמטכ"ל חיכמת שיאהב), מאפשרת לבשאר להקרין תדמית נקייה. שנית, המהלך הזה מחליש גם את יריביו של בשאר בסוריה עצמה, מפני שהוא פוגע בהכנסותיהם מלבנון. ושלישית, "המערכה" מאפשרת "לחלוב" כמה מטמונים שנתרו עדיין שלמים בלבנון, ושייכים לאנשים שהצליחו לחמוק משיתוף האפטרופוס הסורי ברווחיהם.

הידרדרותה הכלכלית של לבנון מנפצת למעשה את כל התקוות שאפשר יהיה להיעזר בה לביצוע רפורמה בכלכלה הריכוזית בסוריה. הדוגמה המקבילה והמשרה אופטימיות – הונג-קונג-סין – מביאה למחשבה שעם הזמן יפיקו שתי המדינות תועלת מהשתלבותן זו בזו. אולם המציאות שונה לגמרי. דווקא לבנון היא שנעה (במהירות) בכיוון של סוריה המיושנת, דהיינו של התערבות ממשלתית מוגברת בכל היבטי החיים הכלכליים.

כללית ניתן לומר, שהשינוי השיטתי באופייה של לבנון שמחוללים הסורים, שולל מן העולם הערבי את הדוגמה המקומית היחידה, גם אם פגומה, לדו-קיום בשלום בין דתות, לצד חופש פוליטי ואישי. לבנון של ימינו ממשיכה להעלות תרומות חיוביות למזרח התיכון, אבל בגלל ההשפעות של הכיבוש הסורי, היא גם מציעה לו אתר נוח מאוד כקרקע גידול לקיצוניות ולחוסר יציבות באזור.

מו במקרים של כיבושים טוטליטריים אחרים, גם הכיבוש של לבנון בידי סוריה מצביע על חזירה שיטתית למוסדות המובילים של המדינה הכבושה וערעורם. הנה סיכום קצר של ארבעה מהמוסדות: הצבא, מערכת המשפט, בתי-הספר והאיגודים המקצועיים.

הממסד הצבאי הלבנוני שולב – מבחינת אימוניו, ציודו, נשקו ואפילו מדיו – בדברים הנהוגים אצל השכנה ממזרח. היום אי-אפשר להבדיל כמעט בין החיילים הלבנוניים, המוצבים בנקודות הביקורת ובמחסומי הדרכים בלבנון, לבין הופעתם החיצונית של החיילים הסוריים, מצב שלא היה קיים עדיין בתחילת שנות התשעים. הצבא הלבנוני, שבאורח מסורתי קיבל את כל אימוניו וציודו ממקורות אמריקניים ומערב-אירופיים, משתמש היום בנשק מתוצרת סובייטית, שמקורו במאגרים הסוריים. יסודות פטריטיים בשרשרת הפיקוד של צבא לבנון "טוהרו" על-ידי הורדתם בדרגה או גירושם לחלוטין מהצבא. לקצינים החוזרים ללבנון, לאחר שהתאמנו והשתלמו בסוריה, יש בדרך כלל סיכוי טוב יותר לקידום.

מערכת המשפט הלבנונית, שהיתה פעם בלתי-תלויה במדינה. נכנעה במרוצת הזמן לחיבוק המחניק של הסוריזציה, והפכה בהדרגה לשיבוט של מקבילתה הסורית. השופטים הבכירים נפגשים לעתים קרובות עם קציני מודיעין סוריים, כגון עיאיזי כנעאן, ומקבלים מהם הוראות. במשך שנות התשעים תפסו קציני צבא את מקומם של רוב השופטים האזרחיים בבתי-המשפט הלבנוניים, והם מנהלים שם "צדק" גולמי, עורכים משפטי בזק, פוסקים במהירות רבה ומטילים עונשים כבדים בלי כל התחשבות בזכויות הנאשמים לייצוג משפטי הולם.

הגיוון ההשכלתי הנועד של לבנון נחשף בשנים האחרונות להסתערות מרוכזת, במטרה להגיע לערביזציה של תכנית הלימודים, לצמצום כל תשומה לשונית ותרבותית מערבית או ליברלית, ואולי אף לחסל אותן כליל. מגמה זו מאיימת להפוך את החינוך הליברלי בלבנון לצל של עצמו, העשוי גוון אחד, ולרוקן אותו מכל דבר בונה ומעשיר. אם ישיגו הסורים את מבוקשם, תהיה זו אבדה גדולה לא רק ללבנון, אלא גם לאמריקה ולמערב. מוצב-חוץ חינוכי נדיר, המשמש צינור מוביל אמיתי אל תרבויות אחרות ומהן, יכלה מן העולם.

האיגודים המקצועיים הלבנוניים שימשו תשתית חיובית ותכליתית לביטוי של אינטרסים כלכליים, להעלאת טרונות וטענות, ולהבעת אי-שביעות רצון עממית מהממשלה השולטת בהשראת הסורים. התנהגות זו הניעה את שלטונות ביירות להנהיג שיטות להתמודדות עם האיגודים המקצועיים, לפגיעה במעמדם ובסופו של דבר לריסונם. הבחירות לאיגודים אורגנו באמצעות שילוב של הפחדה, שוחד ועידוד מחלוקות פנימיות. כשהתברר שאין זה מספיק כדי לרסן איגוד מקצועי שיש לו הנהגה תקיפה ונועזת, הוקם גוף מקביל שמנהיגיו היו עבדים נרצעים לשלטונות. ההפגנות שאורגנו לאחר מכן דוכאו בכוח, ומנהיגי האיגודים המקצועיים שנבחרו לתפקידיהם בדרכים דמוקרטיות, נעצרו. הם לא שוחררו אלא לאחר שהממשלה וידאה שהם ישתפו פעולה, או ינוטרלו.

תקשורת עצמאית, ולעתים ביקורתית עד כדי חוסר כבוד, מהווה את הביטוי הבוטה ביותר כלפי חוץ, של החירויות שטופחו בלבנון בקפידה רבה, והחתימה תחתיה ראויה אפוא לציון מיוחד.

במשך יותר ממאה שנה היתה ביירות (ביחד עם קהיר) אחד משני המרכזים בעולם הערבי שאפשרו חופש התבטאות, מידע והסתייגות. במרכזים אלה הוצאו לאור שפע של עיתונים, כתבי-עת וספרים, מכל סוג שהוא, והם הופצו ביד רחבה בכל המדינות דוברות הערבית. עם פרוץ המלחמה בלבנון, שהביאה לכיבושה בידי סוריה, הושתקו כמעט כל אמצעי הביטוי החופשי. מצב זה קיבל מבנה פורמלי ב-1991, כאשר "הסכם הביטחון" הלבנוני-סורי הכיל סעיף האוסר על פרסומו של כל מידע שהוא שנחשב לפוגע בביטחונה של אחת המדינות. כתוצאה מהסכם זה החלה בלבנון תקופה של צנזורה גסה, ושליטה ממלכתית מלאה כמעט באמצעי התקשורת, בייחוד בטלוויזיה. ה-Generale Sureté (שירות הביטחון הפנימי של ממשלת לבנון) הוסמך לפסול כל פרסום זר ויצירות שאינן תקופתיות (ובכלל זה מחזות, ספרים, סרטים והפקות אחרות בעלות אופי תרבותי או אמנותי), לפני שיופצו במדינה. עיתונאים ועורכי עיתונים נבחרים נדרשים לעתים קרובות להגיש את החומר שלהם לבדיקה, לפני פרסומו. הלחצים האלה רפו בסופו של דבר, לאחר שהעיתונאים והעורכים הלבנוניים המאווימים החלו להנהיג צנזורה עצמית.

כך אולפה ובויתה העיתונות הפחות מרוסנת בעולם הערבי, והיא מהווה היום צל מעורר רחמים של דמותה הזוהרת בעבר. במשך עשרה ימים, ב-1996, למשל, הואשמו שלושה עיתונים יומיים ושני שבועונים בהשמדת הנשיא וראש-הממשלה, ובפרסום ידיעות הנחשבות לפרובוקטיביות. לאחר מכן נסגרו העיתונים זמנית, ובאחד המקרים נענש הבעלים והעורך הראשי של אחד העיתונים במאסר של חודשיים עד שנתיים, ובקנסות בסכום השווה ל-60 אלף דולר. השלטונות של ביירות מגלים סובלנות השואפת לאפס כלפי חופש הביטוי, כאשר מדובר באופוזיציה המחלקת עלונים בעלי גוון פוליטי.

באמצעות סוכניה בממשלת ביירות אוסרת סוריה ביטויים חופשיים ומביכים וחשיפה מזיקה, פוטנציאלית, של המציאות בחיי היומיום של הלבנונים תחת הכיבוש, בתואנה של השמצת עובדי ציבור או הסתה למהומות. בספטמבר 1996 גרמה ממשלת ביירות למחאות נרחבות מצד האזרחים, כאשר הפעילה לפתע את "חוק התקשורת" השנוי במחלוקת. המטרה המוצהרת היתה להשליט סדר בתדרי השידור, שלא היו נתונים בדרך כלל לפיקוח, ולהפיג את המתחים הפוליטיים והדתיים. כן נועד החוק לקצץ את מספר תחנות הטלוויזיה מ-52 לארבע (אחר כך לחמש), ואת מספר תחנות הרדיו – מ-100, בערך, ל-11, שרק שלוש מהן יורשו לשדר חדשות. כל חמש תחנות הטלוויזיה שאושרו נמצאות בבעלותם של פקידי ממשל בכירים ו"נכבדים" אחרים, שצמחו במשטר שאחרי הסכם טאיף, או שיש להן קשרים הדוקים אתם. נוסף על הקמת מונופולין על המידע ועל הדעות, הורשו אנשי הממסד הפוליטי הלבנוני הזה, שבשליטת הסורים, לגרוף רווחים כספיים עצומים

בסיכומי רשימות הבוחרים לפרלמנט ב-1996, וסייע לניצחון המועמדים הפרו-סוריים.

יש להזכיר את הטענה כאילו עלייתו של אמיל לאחיד לכס הנשיאות ב-1998 הפכה על-פיה את מגמת הצמצום של התפקיד שממלאים הנוצרים בפוליטיקה הלבנונית. מוחמד רשיד קבאני, המופתי הסוני של לבנון, אמר שתשומת-הלב המוקדשת עכשיו ללאחיד (הנשיא הוא נוצרי, כמו תמיד) מצביעה על חידוש מעמדם הבולט של הנוצרים, כמו בימים שלפני הסכם טאיף. הוא אמר שהתפתחות זו מטרידה מאוד, ואף העלה את האפשרות של חידוש הסכסוך בין הלבנונים לבין עצמם – דעה שגם מנהיג הדרוזים, וליד ג'ומבלט, ואחרים, חזרו עליה. אבל לאחיד אינו מגלם את שאיפות הנוצרים, ואף אינו נחשב בעיני רוב הנוצרים למי שמייצג את האינטרסים הלאומיים של לבנון, ובוודאי לא את האינטרסים שלהם. למעשה, דמשק בחרה בלאחיד כדי לשכך את כעסם של הנוצרים שגבר בימי כהונת קודמו, מבלי להעניק לו סמכויות של ממש. לדיבורים על חידוש השתתפותם של הנוצרים בחיים הפוליטיים של לבנון אין בסיס כל עוד הכיבוש הסורי נמשך, מפני שהסכם טאיף רוקן את משרת הנשיא מכל תוכן. הסורים נעשו מומחים ביצירת אשליה שקהילה זו או אחרת מגיעה למעמד בכורה פוליטי על חשבון הקהילות האחרות. אין ספק שכל עוד הכיבוש נמשך, נהיה עדים לדוגמאות נוספות של "תרגילים" כאלה.

מדוע אין שום קריאת תיגר על שלטונם של הסורים?

מי מזרח אירופה התקוממו, בסופו של דבר, נגד השלטון הסובייטי. מה הסיבה לכך ששחיקת החירויות בלבנון לא עוררה עדיין התקוממות עממית? העייפות מהמלחמה משפיעה אמנם על כל גוני הקשת הפוליטית, אבל יש גם גורמים נוספים המונעים את התפרצותה של התקוממות גלויה, גם בלי לדבר על הצלחתה. קודם כל, הלבנונים מן השורה מבינים שאין להם בעל-ברית חיצוני שאפשר לסמוך עליו. שנית, ההנהגה הסורית עיכלה את לבנון בקצב איטי, צעד אחר צעד, ולא חצתה את הסף שהיו עלול לגרום להתפרצות תגובות אלימות. שלישית, הוודאות שהתגובה הסורית תהיה אכזרית בולמת כל קריאת תיגר ממושכת מבפנים. רביעית, תשומת-הלב הבינלאומית פשוט אינה ממוקדת במצוקתה של לבנון, והיא מאפשרת להשתלטות הסורית להימשך באין מפריע כמעט. עיתוי השלב הסופי של ההשתלטות, באוקטובר 1990, היה חד כתער (ממשל בוש הקדיש אז את כל תשומת-לבו להקמת קואליציה אנטי-עירקית). כל עוד אין עיני הקהילה הבינלאומית מופנות אל הנעשה בלבנון, גם הלאומן הלבנוני הנמחר ביותר לא יתחיל לקרוא תיגר על ההגמוניה הסורית. אין ספק שמזלם של הלבנונים לא שפר עליהם כמו מזלם של האלבנים בקוסובו.

חמישית, אופיו של המשטר הסורי מאפשר לו לספוג ללא קושי התקפות בנוסח גרילה על נוכחותו האזרחית והצבאית בלבנון. בניגוד למשטר דמוקרטי, שבו הציבור מקים קול זעקה בכל פעם שחייל או שניים נהרגים, או

מהכנסות הפרסום של התחנות הללו. התקפות על עיתונאים, לרבות ניסיונות לרצוח אותם, נערכו בגלוי, ולא נעשה כמעט כל ניסיון לאכוף את החוק ולהעניש את העבריינים.

הלחצים על התקשורת הלבנונית אינם חייבים לבלוש צורה קשוחה וגסה כל כך. לחצים מוחכמים יותר כללו ביקורות מס בעסקים ובחברות המפרסמים בעיתונים אופוזיציוניים, שהביאו בדרך כלל להפסקת פתאומית של חוזי הפרסום. כתבי אישום חמורים נגד עיתונים "עושי צרות", בגלל הפרות פעוטות של "חוק התקשורת", באו לעתים במקום איומים באלימות פיזית. בימים של מחסור חמור באמצעים כספיים יצאה התקשורת הלבנונית מגדרה כדי לרצות את השלטונות המקומיים, ואת הסורים הניצבים מאחוריהם. ב-29 ביולי 1999 חידשה ממשלת לבנון את הרישיונות של שתי תחנות טלוויזיה וארבע תחנות רדיו שנסגרו בימי ממשלת חריף, העניקה אותם לקבוצות פרו-סוריות, והידקה בכך עוד יותר את אחיזתה של סוריה בתקשורת. דומה שהשלטונות הסוריים מתכוונים להגביל את התפשטות האינטרנט בלבנון.

דיכוי הנוצרים

אפשר שהסוגיה העדינה ביותר היא סוגיית המרקם הדתי של לבנון, שהוא ביתה של הקהילה הנוצרית היחידה החופשית, המקומית, היזמית והבטוחה יחסית, שנותרה עדיין במזרח התיכון. הנוצרים של לבנון היו הראשונים והזרזים ביותר במזרח התיכון שספגו את הליכות המערב, והחופש בלבנון חב את קיומו, בראש ובראשונה, לקהילה נוצרית זו. טלו מלבנון את הנוצרים שלה, והחירויות יישללו כמעט אוטומטית גם משאר חלקי הארץ. היא תיהפך אז, מכוח עובדה זו עצמה, לעוד אחת ממדינות המזרח התיכון. השמירה על הקהילה הנוצרית החופשית של לבנון היא אפוא אבן-הפינה להבטחת החירויות המיוחדות של המדינה, המרוממות את רוחן של כל הקהילות החיות בה ומציעות לכל העולם דובר הערבית את מרחב הנשימה הדרוש לו כל כך.

זה לא יהיה קל, מאחר שמעשי הטבח בימי המלחמה, בשילוב עם הסוריזציה הגוברת של לבנון, אילצו מאות אלפי נוצרים לעזוב את הארץ. לפני המלחמה היו הנוצרים קרוב למחצית מאוכלוסיית המדינה, אבל בסוף שנות התשעים ירד מספרם ב-10 אחוזים, בגלל הצירוף של הגירה¹, שיעור ילודה גבוה יותר בקרב המוסלמים, והתאזרחות סטטוטית של לא-לבנונים.

אשר לנקודה האחרונה, ראוי לציין שב-1994 פרסמה ממשלת לבנון "צו התאזרחות", במסווה של פתרון למצב הלא-נורמלי של האנשים חסרי האזרחות המתגוררים במדינה – בעיה ישנה-נושנה שהחלה עוד בשנות העשרים. בהשראת הסורים, נופפו השלטונות הלבנוניים במטה קסם ובצו קצר (שתי שורות בלבד) הגדילו את אוכלוסיית המדינה ב-8 עד 10 אחוזים. כ-300 אלף איש (שני-שלישים מהם מוסלמים סורים) קיבלו אזרחות לבנונית והתאזרחו. האזרחות השרירותית הפר את המאזן הדמוגרפי העדין בין הקהילות הדתיות השונות במדינה, חולל תהוה ובוהו

¹ הנוצרים שעזבו את הארץ בגלל המלחמה שומרים עדיין על האזרחות הלבנונית, ובמקרים רבים נושאים דרכונים לבנוניים תקפים. רבים מהם ממשיכים להחזיק ברכוש בלבנון, ובאים אליה מפעם לפעם לביקורי קרובים ולטיפול בעסקים. הדרישה של הנוצרים שאנשים אלה ימשיכו להתפקד במפקד האוכלוסין הלבנוני וש-יורשו להצביע בלי קשר למקום מגוריהם היא היום סוגיה אקטואלית מאוד בלבנון.

אפילו נפצעים, דמשק מסוגלת לספוג אבדות רבות, ולנצל אותן לפעולות תגמול חמורות נגד מי שנחשבים לתוקפים, ונגד הקהילות שלהם בדרך כלל. דמשק מוכנה למלא במהירות את מקומם של כל אנשיה שייפגעו בלבנון, ואיש לא יעז לומר מילה של התנגדות.

שישית, מצב רווי מחלוקות פנימיות סביב שאלות פוליטיות ודתיות, כמו זה הקיים בלבנון, המחמיר שבעתיים עקב בחישה מתמדת מצד מעצמה זרה כובשת, אינו מעודד כלל ועיקר הקמת אופוזיציה מרדנית מרוכזת, בטווח הקצר לפחות. אחד הפזמונים החוזרים הרווחים בין משקיפים על הנעשה בלבנון הוא שסוריה, המשתמשת בטקטיקה של "הפרד ומשול", "מנגנת על לבנון כמו על עוגב". סקירה חפוזה של השלבים השונים במלחמת לבנון תגלה שבשלב זה או אחר צידדו הסורים בגלוי בכל סיעה או קבוצה נגד כל סיעה או קבוצה אחרת. בכל פעם שהרכב הכוח הפנימי בלבנון החל לנטות לטובת אחד הגופים, הזדרזה דמשק להתערב כדי לארגן מחדש את מאזן הכוחות ולחזק את הצד שנחלש. בכל פעם שהדבר היה נוח לה, ליבתה דמשק את טרונותיו של צד אחד נגד האחר – רק כדי להתערב אחר כך ולפעול בדיוק להפך. האם יכול מישהו להאשים את הלבנונים על שבכל פעם שמדובר בהיחלצות מלפיתתה של סוריה הם שוקלים כל צעד שלהם בהירות מופלגת?

ארצות-הברית ולבנון

ושא לבנון התנוון במידה מסוימת בקרב מקבלי החלטות הבכירים בווינגטון. החשיבה על לבנון חייבת להתקדם, בייחוד לאחר הדממה הממושכת בשנים האחרונות.

רקע

א תמיד זה היה המצב. אכן, היו זמנים שבהם קיבלה לבנון בווינגטון תשומת-לב ישירה ומהותית הרבה יותר. תור הזהב ביחסי ארצות-הברית-לבנון נמשך מפתיחת שגרירותה של לבנון בווינגטון, ב-1945, עד הפעולות הראשונות של הגרילה הפלשתינית בלבנון, באמצע שנות השישים. בימי ממשל אייזנהאואר נמצא צירופה של לבנון כבעלת-ברית של המערב בעדיפות גבוהה כל כך, עד שהצדיק אפילו התערבות צבאית ישירה, שנשענה על מעורבות פוליטית קבועה. ב-1958 נחתו נחתים אמריקניים בחופי לבנון, ושמר קץ למריבות העדתיות הגואות במדינה, שפרצו בעקבות ההתנגשות בין הערביזם מן הסוג שואף ההתפשטות מבית-מדרשו של גמאל עבד אל-נאצר, בתמיכת הסובייטים, מצד אחד, לבין המהלך הנגדי האמריקני-מערבי, שנועד לשמור על ברית בגדד ולכלול בה את לבנון, מצד שני.

ואז באה מלחמת וייטנם ושינתה מן הקצה אל הקצה את החשיבה האסטרטגית של ארצות-הברית בכל הנוגע להתערבות צבאית בסכסוכים קטנים הכרוכים באינטרסים לאומיים מעורפלים ומצריכים הקרבת חיי

אמריקנים. השפעותיה של תמורה איכותית זו במדיניות החוץ האמריקנית ניכרו בכל העולם, ולבנון לא יצאה מכלל זה. התפרצות המלחמה ב-1975, שבה היו מעורבים כמה וכמה גורמים אזוריים לא-לבנוניים, לא גררה תגובה צבאית אמריקנית מהירה כמו ב-1958. וושינגטון הגבילה את מעורבותה למהלכים דיפלומטיים, ובאמצעות פעילותם של שליחים מיוחדים, כגון דין בראון, פיליפ חביב ומוריס דרייפר, נשארה מעורבת פוליטית בכל השלבים הבאים של המשבר ההולך ומתפתח בלבנון. כוחות אמריקניים חזרו אל הזירה הלבנונית ב-1982, כחלק מכוח בינלאומי לשמירה על השלום, שהגיע תחילה למטרה המוגבלת של פינוי אש"ף מהארץ. המטרה היתה לחזק את ידיה של ממשלת לבנון. ההתפוצצות שאירעה באוקטובר 1983 במחנה הנחתים האמריקניים בבירות, וגרמה למותם של 243 חיילים, הביאה לסיומה של האופציה הצבאית האמריקנית בלבנון. ההתלהבות ממעורבות אמריקנית ישירה בארץ דעכה עוד יותר אחרי סדרת חטיפות של בני ערובה אמריקנים ומערביים אחרים, שהחלה ב-1983 ונמשכה עד 1991.

ספיח למשא-ומתן בין ישראל לסוריה?

הצהרות הרשמיות האמריקניות בנוגע ללבנון התפתחו בהדרגה מאז פרוץ המלחמה ב-1975. תחילה יוצגה עמדתה של ארצות-הברית על-ידי הקביעה כי וושינגטון תומכת "בריבונות לבנון, בעצמאותה ובשלמותה הטריטוריאלית". ניסוח זה היה למנטרה שהרבו לחזור עליה בשנים שלאחר מכן, ומפעם לפעם נלוותה אליה הצהרה תקיפה יותר הקוראת לנסיגת כל הכוחות הזרים מלבנון. אבל, בשום מקרה לא גיבתה ממשלת ארצות-הברית את מדיניות בצעדים מבצעיים מוחשיים. נהפוך הוא, דומה שהיא השלימה בשתיקה עם השליטה הסורית הנמשכת בלבנון. עמדתה של ארצות-הברית, שנתקדשה בהסכם טאיף, שנחתם בחסותה של ערב הסעודית ובתמיכתה של ארצות-הברית, פינתה את מקומה בסוף 1989 ל"פתרון ערבי" לבעיית לבנון. סוריה קיבלה עליה, בלעדית, את התפקיד הערבי, כביכול, הזה, ו"הפתרון הערבי" נעשה פתרון סורי. ההצהרות שהשמיעה ארצות-הברית המשיכו להדגיש את הצורך לדבוק בכתבו וברוחו של הסכם טאיף, שכלל קריאה לפריסה מחודשת של הכוחות הסוריים, אבל אלה הלכו ונעשו עד מהרה מילים שדופות, ריקות מתוכן.

אחרי מקרים חוזרים ונשנים של הפרת הסכם טאיף על-ידי הסורים, החלו אנשי הממשל האמריקני לראות את הפתרונות למצוקתה של לבנון בהקשר של שלום כולל במזרח התיכון. למעשה, וושינגטון שינתה את גישתה, ואחרי ספטמבר 1991 (כאשר הכוחות הסוריים היו אמורים להתפנות, ולא התפנו) ראתה לנכון לרתום את גורלה של לבנון לתהליך השלום הערבי-ישראלי, שאסד הצטרף אליו חודשיים קודם לכן. העובדה שלבנון היתה כבר שנים ארוכות בת-ערובה בידי סוריה היתה ידועה היטב, אבל העובדה שלבנון תהיה עכשיו בת-ערובה לתהליך השלום הערבי-ישראלי היתה חדשה, ומבשרת רעות.

ועתה, לאחר שדמשק הבהירה שאינה מתכוונת לשים קץ

העלמת עין מהנשק להשמדה המונית שהוא צובר והשגת השקעות בתשתיות נפט וגז – יותר מאשר בשלום כלשהו שהתהליך הזה עשוי להניב. יש באפשרותה של ארצות-הברית להפעיל לחצים כבדים מאוד על סוריה, אך נראה שאין היא מוכנה להשתמש בהם.

מוזר למדי, אך ישראל מחקה את ארצות-הברית בכך שהיא מעלימה עין מהמעשים החריגים הנעשים בלבנון בניצוחה של סוריה. במדיניות הנובעת מרצונה להימנע מעימות צבאי ישיר עם דמשק, רואה ירושלים בלבנון (לא בסוריה) את האחראית להתקפות על חיילי ישראל ועל ערים ישראליות. בין אם במבצע "ענבי זעם", ב-1996, או במטחי הפרדה של ממשלת נתניהו ביוני 1999, או במבצע של ממשלת ברק בתחילת שנת 2000, מי שסבל מן ההחלטות שנתקבלו בדמשק היו רשתות החשמל בבירות ותשתיות אחרות בלבנון.

ראוי לציין שקיימת חלופה, כפי שאפשר ללמוד מהצעדים שנקטה תורכיה בסוף 1998 בתגובה להתגררות חוזרות ונשנות מצד ה-PKK ("מפלגת הפועלים הכורדיית"). ארגון טרור זה קיבל מקלט בסוריה ובלבנון, ובמשך קרוב ל-15 שנה יצא מהן להתקפות טרור אלימות בתורכיה, ורצח עשרות אלפי אנשים. באוקטובר 1998 פרסמה אנקרה אולטימטום חד-משמעי לדמשק: גרשו את עבדאללה אוציאלאן, מנהיג ה-PKK, או היכוננו למלחמה. אסד, הזהיר תמיד, מיהר להיפטר מאוציאלאן (התורכים הצליחו לעצור אותו כעבור חודשים אחדים והעמידו אותו לדין²). פרשה זו מלמדת שאיום של ממש להשתמש בכוח אינו נופל בדמשק על אוזניים ערלות, והוא עשוי בהחלט להביא לתוצאות מהירות.

המלצות למדיניות

מ תוך הבנה שלא ייכון שום שלום אמיתי, בר-קיימא, במזרח התיכון כל עוד סוריה משעבדת את לבנון, וכל עוד ארצות-הברית ומדינות אחרות מעלימות עין, כל פעולה שתעשה ארצות-הברית כלפי לבנון חייבת להיות מכוונת להצלת החירויות היקרות של המדינה ולביסוס הריבונות המחודשת שלה. בסופו של דבר, מטרה זו תושג רק לאחר שכל הכוחות הזרים, ובייחוד הצבא והמודיעין הסורי, יצאו מלבנון.

לצורך זה אנו מציעים מספר המלצות מוגדרות למדיניות, בסדר חומרה מדורג. ההצעות מופנות לרשות המבצעת ולקונגרס האמריקני.

הצהרת מדיניות. הגיע הזמן להרשות המבצעת תקרא לדמשק בגלוי לשים קץ לכיבוש לבנון. בסוגיה זו יש לטפל בצורה חד-משמעית. המהלך אינו צריך להיות מורכב. למעשה, די בהצהרה בת שש מילים: "כל הכוחות הסוריים חייבים לצאת מלבנון". הכרזה כזאת לא תהיה אמנם חידוש גדול, והיא תעלה בקנה אחד עם החלטות רבות של הקונגרס שקראו לנסיגת הכוחות הסוריים מלבנון בלשון שאינה משתמעת לשני פנים. הכרזה מעין זו תדגיש גם את רוחה של החלטת מועצת הביטחון 425, ואת כתבה של החלטתה 520, הקוראות "לכיבוש קפדני של ריבונות לבנון, של שלמותה הטריטוריאלית, אחדותה ועצמאותה

לכיבוש, רק הסיכוי, שסבלותיה של המדינה יוקלו עם סיומו המוצלח של תהליך השלום הערבי-ישראלי, מנע מן המורל העממי השפוף בלבנון מלהיפך לייאוש מוחלט.

באור זה, ההחלטות שקיבלה ארצות-הברית בשנים האחרונות בנוגע ללבנון, כגון שיגור שגריר, הסרת האיסור לנסוע אליה וביקור של שרת-החוץ אולברייט, היו מצומצמות בהיקפן ומוגבלות בשאיפותיהן, לא השפיעו על מצבה הכולל של לבנון ואף לא סגרו את הדלת בפני חלופה כלשהי.

מדיניותה של ארצות-הברית כלפי סוריה

ב תקופת המשא-ומתן עם ישראל, שנפסק והתחדש חליפות, מילא אסד תפקיד מורכב, שבו אותה על מספר יעדים: להבטיח את הישרדות משטרו; לקבל את הסכמת ארצות-הברית וישראל לשליטתו בלבנון, ולהבטיח את נסיגתה של ישראל הן מדרום לבנון והן מרמת-הגולן. הישגי הלוואי מהימור סורי זה כללו גם את חיזוק השפעתה של דמשק, חבילת סיוע פיננסי מהמערב, ותוספת כספי נפט ערביים. כאשר מונים אותן בצורה זו, המטרות הללו נראות אולי שאפתניות מדי, אך למעשה אין הן רחוקות כל כך מהגשמה, מפני שארצות-הברית ובעלות-בריתה המערביות השלימו עמן בשתיקה, עד כדי כך שכעת הן משחקות את המשחק לפי הכללים שהכתיב אסד. ודומה, שאסד עצמו סמוך ובטוח שהשגת כל מטרותיו היא רק עניין של זמן.

בצורה כוללת יותר, מעניין מאוד להיווכח איזו יד חופשית העניקה וושינגטון לדמשק בלבנון – הזדמנויות שטהרן או בגדד לא היו חולמות אפילו לקבל. סוריה היתה אמנם מעורבת, במישרין או בעקיפין, במותם של אמריקנים רבים יותר מכל אויב אחר מאז מלחמת וייטנם², אבל נציגי הממשל נוטים לעמעם ולטשטש את התפקיד שממלאת סוריה בטרור ואת הצטיינותה בנשק להשמדה המונית. חוסר העקביות במדיניות האמריקנית כלפי סוריה טמון בכך שמכנים אותה רשמית כמדינה פושעת, ובמקביל מנסים לפתות אותה לחתום על הסכם שלום עם ישראל. גישה זו נחלה עד כה הצלחה מועטה מאוד. היא משקפת שני יעדים במדיניות החוץ של ארצות-הברית: לכפות על סוריה לשנות את התנהגותה באמצעות עיצומים וצעדים נוקשים נוספים, ובה בעת לסייע לישראל (שממשלותיה השונות, של העבודה והליכוד כאחת, החליטו שהאינטרס שלהן טמון בחתירה לעסקת שטחים תמורת שלום עם סוריה). השאיפה לסייע לישראל דעכה עם הזמן, והמדיניות כלפי דמשק התרככה.

המשטר הסורי פעל בכיוון זה גם על-ידי כך שהפגין יכולת בלתי רגילה לתמרן את וושינגטון. חאפז אל-אסד הצליח להגן על עצמו פעם אחר פעם מפני זעמה של ארצות-הברית. עד לקריסתה של ברית-המועצות היה אסד בעל-ברית נאמן של מוסקבה, ואחר כך, ב-1990, הזדרז לנצל את משבר כוויית כדי "להחליף צד". אחרי ועידת השלום במדריד, באוקטובר 1991, הצטייר אסד, מעשה זיקית, כשותף פוטנציאלי לשלום. מאז דומה שהוא מגלה עניין בתהליך עצמו – ביקורים של שרי חוץ אמריקניים,

² תמיכתה בפיצוץ במחנה הנחתים בבירות ב-1983, שהביא למותם של 243 איש, והתפקיד שמילאה כנראה בפיצוץ מטוס פאן-אם בטיסה 103, שבו נהרגו 270 איש, 175 מהם אמריקני. ניס, הביאו למותם של יותר מ-400 אמריקנים. לדמשק היתה יד גם בחטיפתם של יותר משני תריסר אמריקנים בלב-נון, והיא ממשיכה לגרוף רווחים מהברחת סמים לארצות-הברית ומזיוף שטרי כסף אמריקניים.

³ אוציאלאן נדון, כידוע, למוות, אבל פסק-הדין טרם הוצא לפועל ימחן ערכת.

הפוליטית, תחת שלטונה היחיד והבלעדי של ממשלת לבנון, באמצעות הצבא הלבנוני בכל רחבי המדינה".
 ללחוץ על דמשק לקיים הבטחות שנתנה. בשלושה מקרים הסכימה סוריה עם החלטות שקיבלו אחרים, שלפיהן על הכוחות הסוריים לצאת מלבנון. ראשית, כחלק מהסכמי ריאד-קהיר, הסכימה דמשק לצאת מלבנון באוקטובר 1976. שנית, סוריה הצטרפה ל"הצהרת פסי", בספטמבר 1982, שחייבה אותה "לפתוח במשא-ומתן" עם ממשלת לבנון בנוגע ל"סיום השליחות של כוחות ההרתעה הערביים בלבנון [רוצה לומר: הכוחות הסוריים]". שלישית, על מנת לזכות בתמיכת הנוצרים הלבנונים בשינוי המבנה של ממשלת לבנון (הסכם טאיף), הסכים אסד באוקטובר 1989 לתנאי שהכוחות הסוריים יפנו מעמדותיהם בביירות ויעברו לעמק הבקאע – שנתיים אחרי שימולאו ארבעה תנאים. תנאים אלה אכן התמלאו בספטמבר 1990, אבל ספטמבר 1992 הגיע וחלף ולא חל כל שינוי. בשנות התשעים הלכה והעמיקה נוכחותו של הצבא הסורי בלבנון, בניגוד לרוחו ולכתבו של הסכם טאיף, ובניגוד לפרשנות האמריקנית להסכם. על הממשל האמריקני להזכיר לסורים ולעולם את ההבטחות הרבות הללו.
 סיוע לסוריה. אף אגורה לדמשק, כל עוד לא השלימה את הוצאת כוחותיה (כוחות במדים ולא במדים, לרבות סוכני מודיעין) מכל סנטימטר של אדמת לבנון. כוחה של דרישה זו יפה גם אם תגיע סוריה להסכם עם ישראל המתיר לכוחות סוריים להישאר בלבנון⁴.

מתוך הסכם טאיף

"מאחר שכוונתה של המדינה הלבנונית לכונן מחדש את סמכויותיה על כל שטחה של לבנון באמצעות כוחותיה היא, המיוצגים בעיקר על-ידי כוחות הביטחון הפנימי, ומתוך קשרי האחוזה המחברים בין סוריה ללבנון, יסייעו הכוחות הסוריים, ולבנון מודה להם על כך, לכוחות הלבנוניים הלגיטימיים להשליט מחדש את ריבונותה של המדינה הלבנונית בתוך שנתיים, לכל היותר, לאחר אשרור "מגילת ההתפייסות הלאומית", בחירת נשיא, הקמת ממשלת פיוס לאומי והנהגתן של רפורמות פוליטיות בהתאם לחוקה. בסוף תקופה זו יחליטו ממשלת סוריה וממשלת הפיוס הלאומי בלבנון על פריסתם מחדש של הכוחות הסוריים באזור הבקאע ועל הגישה לאזור הבקאע המערבי, בדארה אל-ביידר עד לקו חמאנה-מדיריג-עין דארה, ואם יהיה צורך – בנקודות אחרות שיוסכם עליהן בוועדה צבאית לבנונית-סורית משותפת. נוסף על כך, שתי הממשלות יחתמו על הסכם שיקבע את היקף הנוכחות של הכוחות הסוריים באזורים הנזכרים ואת משכה, ואת היחסים בין כוחות אלה לבין רשויות המדינה הלבנונית הקיימות באזורים אלה. הוועדה הערבית התלת-צדדית העליונה מוכנה לסייע לשתי המדינות בהשגת הסכם זה, אם ירצו בכך".

סיוע ללבנון. כל ההקצבות ללבנון חייבות להינתן לארגונים ולמוסדות פרטיים אמניים, כגון אוניברסיטאות, בתי-ספר, בתי-חולים וקבוצות הפועלות בתחום זכויות האדם, איכות הסביבה וכדומה, ולא לממשלה המצויה בשליטת הסורים. הצבא הלבנוני הוא מקרה מיוחד: צבא העומד ברשות עצמו, המונע בעיקר על-ידי דאגה כנה לאינטרסים הלאומיים של המדינה, יהיה מקור היציבות הפוטנציאלי הגדול ביותר של לבנון. אבל למעשה, צבא לבנון הוא כיום רק סרר עודף של הצבא הסורי. למרבה הצער, וושינגטון החליטה לראות בו צבא שאינו נמצא בשליטתה של סוריה, בניגוד גמור למציאות, ולהושיט לו סיוע. זוהי שגיאה, כל עוד הכיבוש הסורי נמשך.

דרום לבנון. פתרון למורסה המוגלתית בדרום לבנון מחייב מידה של רצינות דומה לזו שהוקדשה לחצי-האי סיני ולרמת-הגולן – והחלטה בינלאומית בהקשר של הסכם ערבי-ישראלי כולל תהיה פתרון אידיאלי. יש להניח שפתרון זה יחייב להציב באזור כוח רב-לאומי (שלא חייב לכלול אמריקנים), שיהיו לו סמכויות ויכולת להבטיח את הגבול בין לבנון לישראל ולהגן על אוכלוסיית הדרום ועל אוכלוסיית צפון ישראל. כוח זה יעביר את תפקידי הביטחון בהדרגה לידי הצבא הלבנוני המתוגבר, על-פי לוח-זמנים שיעובד בקפדנות.

ריבונותה של לבנון. בהתחשב בעובדה שהסכם טאיף, שהחל כ"פתרון ערבי" ללבנון, לבש אחר כך גוון סורי, על ארצות-הברית לפעול לשיתוף מחדש ועצמאי של משטרים ערביים מתונים בשיקום ריבונותה של לבנון, בהאצת ההתפייסות הלאומית ובקידום דו-קיום בשלום בין הקהילות השונות. תפקיד ערבי נרחב זה, שישלים את המעורבות האמריקנית ולאזן דווקא יצמצם אותה, חייב להפעיל – במיוחד – לחץ על דמשק להוציא את כוחותיה מלבנון.

לעודד את ישראל לכלול את לבנון במשא-ומתן עם סוריה. המשא-ומתן בין ישראל לסוריה הוא אמנם תהליך מסובך וקשה גם בלי להעמיס עליו סוגיות נוספות, אבל העובדה שמשא-ומתן זה הוא האפשרות הטובה ביותר להפעיל לחץ על סוריה לסגת מלבנון – נשארת בעינה. יש להזכיר לשלטונות ישראל את הסכנות הנשקפות להם מלבנון, במושגים של ירי קטיושות על הערים הצפוניות ועל מקומות נוספים, אלא אם כן הסורים יוציאו את כל כוחותיהם מלבנון.

להכביד את הלחצים. אם יתברר שכל הצעדים הנזכרים אינם מצליחים להוציא את סוריה מלבנון, תוכל ממשלת ארצות-הברית לנקוט שורה של צעדים להגברת הלחץ על דמשק: להחזיר את השגריר האמריקני ולהקפיא את היחסים הדיפלומטיים; להשעות כל מסחר המתקיים בין שתי המדינות, ולהפסיק צורות אחרות של מגעים דו-צדדיים. ארצות-הברית יכולה לפעול להרחקת סוריה מבימות בינלאומיות שונות, למנוע מאנשי ממשל ומסטודנטים להיכנס לארצות-הברית; להציע עזרה לדמוקרטים לבנוניים ולאנשי אחרים (כמו למשל הפטריארך המרוני), ולכנס ועידה בינלאומית של לבנונים חופשיים.

אם הממשל יפגין רתיעה מהטלת עיצומים על סוריה, על הקונגרס לסגור את הפרצות הקיימות ב"אינטרס הלאומי",

⁴ ראוי לציין, כרקע, שב-1979 נתקבל "תיקון דרווינסקי" לתקציב סיוע החוץ לשנה הבאה, כתגובה להתגברות מעל-ליה של סוריה בלבנון, וכל הסכום שיועד לסו-ריה (90 מיליון דולר) – קוצץ. עד אז, ואחרי הסכמי ההפרידה בינה לבין ישראל שהושגו בתיווכו של שר-החוץ הנרי קיסינג'ר, קיבלה סוריה חבילות סיוע שנתיות קבועות.

ירידה ראוייה לציון באבדות בנפש בשדות-הקרב. מלחמת המפרץ ב-1991 והמלחמה בקוסובו ב-1999 היו נקודות מפנה, לא רק בתולדות הצבאות, אלא גם משום שהמחישו שארצות-הברית יכולה להגן על האינטרסים שלה ועל עקרונותיה בלי רוח הרפאים של אבדות כבודות. מצב זה פותח את הדלת לפני החלטה דומה לפעול למען החירויות והפלורליזם בלבנון, העומדים בסכנה. אבל ייתכן שהזדמנות זו לא תוכל לחכות, מכיוון שעם התפשטות הנשק להשמדה המונית, יתגברו במהירות גם הסיכונים הכרוכים בצעד כזה. אם יוחלט על פעולה מכרעת, מוטב שזו תינקט מוקדם מאשר מאוחר יותר ■

שהרשות המבצעת נוהגת להשתמש בהן בדרך כלל כדי להתעלם מחוקים ומתקנות. הקונגרס יכול, למשל, להחיל על סוריה את העיצומים המפורטים ב"חוק העיצומים על אירן ולוב" (האוסר כל השקעה העולה על 20 מיליון דולר בשנה במגורים הפטרוכימיים באירן או בלוב). הקונגרס יכול גם לנקוט צעדים נוספים, כמו למשל מימון של "רדיו לבנון החופשית".

כוח צבאי. ולבסוף, יש לשקול גם את השימוש בכוח. חרף המורשת של וייטנם והזיכרונות המרים של הנחתים האמריקנים המתים בבירות, ארצות-הברית נכנסה היום לעידן חדש של עליונות צבאית ללא עוררין, בשילוב עם

העסקה שברק הציע לאסד היתה יכולה לבצר את מעמדה האסטרטגי של ישראל באזור...".

עקיבא אלדר, הארץ, 28.3.00.